

РОЗДІЛ VI. ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 376.1–056.26–056.3

Тетяна Золотарьова

Сумський державний педагогічний

університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0001-7931-2143

DOI 10.24139/2312-5993/2019.10/346-365

МЕТОДИКА СТИМУЛЮВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті пропонується евристично-синергетична медико-психолого-педагогічна методика стимулювання реабілітації особистості. У даній методиці застосовуються синергетичні методи реабілітації особистості. Методика складається з шести етапів – підготовчого та п'яти основних. Протягом пропедевтичного етапу відбувається встановлення системи взаємозв'язків між активними підсистемами першої сигнальної системи учасників реабілітаційного процесу. Методика здійснює зовнішнє та забезпечує внутрішнє управління процесом реабілітації особистості, сприяючи досягненню системи реабілітаційних цілей. Дану методику можна застосовувати для роботи з людьми з порушенням роботи аналізаторних систем, людьми з легкою розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку, дитячим церебральним паралічем. У подальшому необхідно модифікувати методику для використання її в освітньому процесі осіб зі складними дефектами, порушеннями мовлення та іншими психофізичними порушеннями.

Ключові слова: синергетика, евристика, реабілітація, система «дефект», система «особистість».

Постановка проблеми. Одним із питань, які досліджує корекційна педагогіка, є проблема відновлення знань, умінь, навичок (далі – ЗУН) у спеціальному й інклюзивному освітньому процесі. ЗУН, які формуються в дітей із психофізичними порушеннями (далі – ПФП) протягом навчання, є основою для їх успішного входження в сучасний інформаційно-освітній простір, ефективної соціалізації та максимальної самореалізації в доступних їм теоретико-практичних областях суспільно корисної діяльності. Проте різноманітні ПФП ускладнюють набуття дітьми міцних, точних, осмислених, гнучких і системних ЗУН. Оскільки система «дефект» (далі – «Д») дітей із ПФП має низьку швидкість саморуйнування і високу швидкість самоорганізації, а система «особистість» (далі – «О») дітей із ПФП має низьку швидкість самоорганізації і високу швидкість саморуйнування, то ЗУН дітей із ПФП потребують постійної реабілітації після будь-яких більш-менш тривалих перерв на канікули, вихідні, через хворобу тощо, а також унаслідок особливостей вибраної системи принципів, методів і засобів освіти; системи різноманітних типів занять; системи тем, змісту та цілей занять; системи внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків; системи форм організації роботи на заняттях; системи помилок, які допускають діти в ході виконання

різноманітних завдань; анатомо-фізіологічних, психологічних, соціальних, типологічних та інших особливостей дітей із ПФП тощо. Крім того, з метою відновлення ЗУН замість реабілітаційних методик зазвичай використовуються абілітаційні, розвивальні, корекційні методики і навіть елементи компенсаційних та гіперкомпенсаційних методик. Але методики, які не корелюють із сутністю, структурою, етапами й системою цілей процесу прямої реабілітації в системах «О» і «Д», не спираються на синергетичні принципи освіти, містять не синергетичні, а детерміністичні методи освіти, не можуть задовольнити систему потреб дитини з ПФП у відновленні її ЗУН, і тому не здатні забезпечити ефективне зовнішнє управління внутрішнім процесом прямої реабілітації в системах «О» і «Д», які є складними, нелінійними, нерівноважними, відкритими системами, здатними до самоорганізації та саморуйнування (Золотарьова, 2016, с. 261-262).

Отже, освітня мета має містити й реабілітаційний компонент навчання і виховання. Реабілітаційна освітня мета має враховувати сутність процесу прямої реабілітації (Золотарьова, 2011, с. 74), у ході якої відбуваються такі зміни в системах «О» і «Д»: 1) розпад горизонтальних зв'язків між існуючими елементами системи «Д»: а) зона найближчого регресивного розвитку (далі – НРР) горизонтального зв'язку між елементами системи «Д»; б) зона актуального регресивного розвитку (далі – АРР) горизонтального зв'язку між елементами системи «Д»; 2) розпад вертикальних зв'язків між існуючими елементами системи «Д»: а) зона НРР вертикального зв'язку елемента системи «Д»; б) зона АРР вертикального зв'язку елемента системи «Д»; 3) відновлення вертикальних зв'язків між існуючими та щойно приєднаними (але раніше наявними) елементами системи «О»: а) зона найближчого прогресивного розвитку (далі – НРР) вертикального зв'язку раніше наявного елемента системи «О»; б) зона актуального прогресивного розвитку (далі – АРР) вертикального зв'язку раніше наявного елемента системи «О»; 4) відновлення горизонтальних зв'язків між існуючими елементами системи «О»: а) зона НРР раніше наявного горизонтального зв'язку між елементами системи «О»; б) зона АРР раніше наявного горизонтального зв'язку між елементами системи «О». Отже, реабілітація є восьмиактним процесом, який включається сам у себе кілька десятків разів, і тому є утворювальним елементом і цілеспрямованого, і стихійного компонентів цілісного реабілітаційного процесу. Між утворювальними елементами цілеспрямованої реабілітації функціонують такі зв'язки, за яких наступний восьмиактний процес не може початись доти, доки не закінчився попередній, оскільки порядок руйнування й утворення горизонтальних і вертикальних зв'язків у підсистемах систем «О» і «Д» є інваріантним. Цілеспрямований процес реабілітації є фрактальним і має здатність багаторазово повторюватися без зміни структури протягом життя людини.

Фрактальний процес – це самоподібний процес, фрагменти структури якого повністю повторюються при зміні їх масштабів через певні часові проміжки.

Реабілітаційна синергетична освітня мета полягає в тому, щоб сприяти процесу набуття системою «Д» нижчої якості внаслідок від'єднання від неї зараз наявних (раніше відсутніх) елементів та звуження і зникнення зараз наявних (раніше відсутніх) її ієрархічних рівнів та набуття системою «О» вищої якості внаслідок приєднання до неї відповідних зараз відсутніх (раніше наявних) елементів та відновлення й розширення зараз відсутніх (раніше наявних) її відповідних ієрархічних рівнів, тобто сприяти процесу зникнення помилкових і відновлення раніше наявних правильних ЗУН із конкретної навчальної дисципліни (навчальна реабілітаційна мета) і з конкретного напрямку виховання (виховна реабілітаційна мета).

Таким чином, холістичне управління процесом прямої реабілітації в системах «О» і «Д» дітей із ПФП полягає у пригніченні самоорганізації та стимулюванні саморуйнування підсистем системи «Д» і пригніченні саморуйнування та стимулюванні самоорганізації підсистем системи «О» відповідно до зон розвитку, у яких знаходяться підсистеми, та їхніх системних властивостей за прямим законом асинхронного розвитку (Золотарьова, 2010, с. 144-147). Необхідність застосування саме нелінійного зовнішнього управління внутрішнім процесом прямої реабілітації за допомогою відповідної стимулювальної методики обумовлена синергетичними характеристиками систем «О» і «Д» людини. З метою ефективного управління фрактальним процесом прямої реабілітації в системах «О» і «Д» необхідно застосовувати відповідний йому фрактальний об'єкт – методику стимулювання реабілітації особистості.

Аналіз актуальних досліджень. В основі структури евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної методики стимулювання реабілітації особистості, лежать такі теоретико-практичні дослідження, як теорія функціональних систем П. К. Анохіна (Анохін, 1975), теорія Л. С. Виготського про зони розвитку (Виготський, 2003), принцип «завтрашньої радості» А. С. Макаренка (Макаренко, 1984, с. 397), принципи та методи синергетики й евристики (Цикін, 2005; Хуторський, 2003), гештальтпсихологія тощо. Аналіз взаємозв'язку даних розробок з евристично-синергетичною медико-психолого-педагогічною реабілітаційною та іншими методиками технології управління вертикальними процесами в системах «О» і «Д» проведено в попередніх публікаціях (Золотарьова, 2016, с. 243-244).

Процес реабілітації надзвичайно схожий на процес корекції, проте має свої важливі відмінності (Золотарьова, 2010, с. 217-218). Раніше ми опублікували евристично-синергетичну медико-психолого-педагогічну методику стимулювання корекції порушень (Золотарьова, 2017, с. 87-96). Однак, у зв'язку з новими дослідженнями (Золотарьова, 2017, с. 257-259) все ж виникає необхідність висвітлити й евристично-синергетичну медико-

психолого-педагогічну методику стимулювання реабілітації особистості. Кореляція між корекційною та реабілітаційною методиками така сама, як і між процесами корекції та реабілітації. Дані методики разом із абілітаційною, розвивальною, компенсаційною й гіперкомпенсаційною методиками є складовими евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної технології управління вертикальними процесами абілітації, розвитку, корекції, реабілітації, компенсації й гіперкомпенсації у системах «О» і «Д» (Золотарьова, 2012, с. 96-97).

Метою статті є висвітлення евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної методики стимулювання реабілітації особистості.

Методи дослідження. У статті застосовані загальнонаукові методи (дедукція й індукція, аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування й конкретизація, мисленневий експеримент, метод мисленневого моделювання тощо) та евристично-синергетична методологія дослідження (елементи синергетичної теорії: теорія самоорганізації, теорія складностей, теорія катастроф, теорія біфуркацій, теорія флуктуацій, теорія фракталів тощо; принципи синергетики: принцип складності, принцип підпорядкування, принцип кооперативності й когерентності, принцип відкритості та нерівноважності, принцип нелінійності, принцип становлення, принцип діалогічності, принцип подвійності, принцип фрактальності тощо; принципи евристики: принцип особистісного цілепокладання учня, принцип вибору індивідуальної освітньої траєкторії, принцип метапредметних основ змісту освіти, принцип продуктивності освіти, принцип первинності освітньої продукції учня, принцип ситуативності навчання, принцип освітньої рефлексії тощо; синергетичні методи: модифікація лінійної реабілітаційної ситуації в нелінійну, нелінійний реабілітаційний діалог, пробуджуюча реабілітація, гештальтреабілітація, самореабілітація, реабілітація як фазовий перехід; евристичні методи: метод евристичних питань, метод синектики, метод інверсії, метод аналогії, метод багатовимірних матриць, метод організованих стратегій тощо).

Виклад основного матеріалу. Евристично-синергетична медико-психолого-педагогічна методика стимулювання реабілітації особистості є системою питань і складається з синергетичних методів стимулювання реабілітації особистості, сутність яких було визначено раніше (Золотарьова, 2011, с. 74-75). Кожен метод стимулювання реабілітації системи «О» (нелінійний реабілітаційний діалог, пробуджуюча реабілітація, гештальтреабілітація, самореабілітація, реабілітація як фазовий перехід) об'єднує п'ять великих прийомів стимулювання реабілітації системи «О» (їх назви співпадають із назвами методів), кожен із яких містить по чотири малих прийоми стимулювання реабілітації системи «О» (прийом співпраці, прийом установлення взаємно однозначної відповідності, прийом вибору, прийом встановлення ієрархії). Малі прийоми стимулювання реабілітації системи «О»

поділені на групи відповідно до структури дефекту, визначеної Л. С. Виготським. Кожна група малих прийомів складається з чотирьох частин (роль учителя в прийомі для себе та для учня, роль учня в прийомі для себе та для вчителя; під поняттям «учитель» ми розуміємо людину, яка має вищий рівень розвитку певних підсистем ЗУН, а під поняттям «учень» – людину, яка має нижчий рівень розвитку відповідних підсистем ЗУН), кожна з яких складається з додаткових питань. Питання стимулює людину до постановки реабілітаційної мети, попереджає некоректну її постановку, надає певного напрямку хаотичним прагненням щодо її досягнення. Кожне питання методики стимулювання реабілітації системи «О» має індивідуальну якісну та кількісну характеристику, залежно від якої воно є провідною, основною чи другорядною істотною ознакою (параметром) методики та керує різними рівнями її функціонування. Крім того, всі питання реабілітаційної методики є факторами морфогенезу (приєднання елементів та утворення макроскопічної структури) для системи «О» та факторами морфодеструкції (від'єднання елементів та руйнування макроскопічної структури) для системи «Д».

Мета реабілітаційної методики складається з цілей усіх методів, які до неї входять, отже, у методики стільки цілей, скільки методів до неї входить (5 методів). Мета кожного методу стимулювання реабілітації системи «О» складається з цілей усіх великих прийомів, які до нього входять, отже в кожного методу стільки цілей, скільки великих прийомів до нього входить (5 великих прийомів). Мета кожного великого прийому стимулювання реабілітації системи «О» складається з цілей усіх малих прийомів, які до нього входять, отже в кожного великого прийому стільки цілей, скільки малих прийомів у нього входить (4 малих прийоми). Мета кожного малого прийому стимулювання реабілітації системи «О» складається з цілей усіх додаткових питань, які до нього входять, отже, у кожного малого прийому стільки цілей, скільки додаткових питань до нього входить (у кожному малому прийомі різна кількість додаткових питань).

Евристично-синергетична медико-психолого-педагогічна методика стимулювання реабілітації особистості має фрактальну структуру, оскільки: 1) послідовність синергетичних методів і прийомів у реабілітаційній методиці залишається постійною незалежно від особливостей систем «О» і «Д», у яких відбувається процес прямої реабілітації; 2) мета цілеспрямованого реабілітаційного впливу залишається постійною незалежно від масштабів його реалізації – використання питань різних рівнів підпорядкування.

Фрактальна структура реабілітаційної методики природним чином інтегрує дедуктивні й індуктивні способи роботи з системами «О» і «Д» (оскільки базується на принципах «від загального до часткового» і «від часткового до загального», «від абстрактного до конкретного» і «від конкретного до абстрактного», «від теорії до практики» і «від практики до

теорії»), стимулюючи саморуйнування горизонтальних ієрархічних рівнів системи «Д» і самоорганізацію горизонтальних ієрархічних рівнів системи «О» людини як від периферії до центру, так і від центру до периферії, і тому допомагає їй самостійно вибрати такий рівень узагальнення інформації, який необхідний на кожному конкретному етапі роботи. Ступінь «згорнутості-розгорнутості» інструкцій до роботи залежить від рівнів розвитку систем «О» і «Д», отже, величина однієї «порції» навчального чи виховного матеріалу містить таку кількість інформації, яку людина може засвоїти за вибраний проміжок часу. У результаті використання реабілітаційної методики долається не тільки головна проблема, але і дрібні проблеми, що включаються в неї за принципом підпорядкування, чим досягається головна і проміжні реабілітаційні цілі, задовольняючи головну і проміжні потреби людини в реабілітації певних підсистем її системи «О». Методика стимулювання реабілітації системи «О» передбачає подачу матеріалу як на високому (елементів ЗУН менше, вони складніші), так і на середньому (кількість елементів ЗУН середня, вони середньої складності) або низькому (елементів ЗУН більше, вони простіші) рівнях узагальнення інформації. Різні рівні узагальнення матеріалу необхідні, щоби скласти індивідуальну програму реабілітаційної роботи, яка точно відповідає рівню розвитку систем «О» і «Д» та ієрархічно побудованій системі потреб кожної конкретної людини в реабілітації певних підсистем її системи «О».

Фрактальна структура методики сприяє формуванню в людини потреби в постановці багатокомпонентної системи цілей, становленню вміння ділити головну реабілітаційну навчальну чи реабілітаційну виховну мету та відповідну їй головну потребу в ЗУН з певної навчальної дисципліни чи певного напрямку виховання на часткові цілі та відповідні їм дрібніші потреби все меншого й меншого порядку (за методами, прийомами і додатковими питаннями методики), а також становленню вміння використовувати фрактальне (підпорядковуюче) структурування навчального чи виховного матеріалу. Структурований таким чином матеріал забезпечує систематичне послідовно-паралельне повторення пройденого в нових зв'язках і умовах, а це сприяє більш ефективному засвоєнню інформації.

Отже, унаслідок застосування фрактальної методики управління процесом реабілітації він із восьмиактного перетворюється на багатоактний процес у просторово-часовому відношенні, оскільки містять велику кількість реабілітаційних процесів різних масштабів, що відображає ієрархічний принцип побудови реабілітації в ієрархічно побудованих системах «О» і «Д». Під час повторення реабілітації в межах будь-якої пари відповідних систем «О» і «Д» система синергетичних методів реабілітації забезпечує самоподібність процесу реабілітації: 1) у *просторі* ззовні (взаємний вплив однієї людини на іншу) і зсередини (вплив людини на себе); 2) у *часі* (коли б не застосовували реабілітацію – вчора, сьогодні, завтра – зберігається

просторова структура внутрішнього та зовнішнього застосування прийомів реабілітації та сутність відповіді систем «О» і «Д» на вплив). При зміні масштабу цілеспрямованого реабілітаційного процесу завдяки стимулюванню його за допомогою методів та прийомів різних рівнів узагальнення порядок зміни системних властивостей систем «О» і «Д» та структура керівного реабілітаційного впливу залишаються інваріантними.

Таким чином, фрактальність методики стимулювання реабілітації особистості враховує фрактальність процесу реабілітації та фрактальність системи цілей у задоволенні системи потреб людини в реабілітації підсистем її системи «О».

Евристично-синергетична медико-психолого-педагогічна методика стимулювання реабілітації особистості складається з підготовчого та п'яти основних етапів. Проаналізуємо роботу на кожному з них.

Протягом **підготовчого етапу** відбувається налаштування на реабілітаційну роботу учасників освітнього процесу й *модифікація лінійної реабілітаційної ситуації в нелінійну*. На даному етапі застосування евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної реабілітаційної методики робота полягає у плануванні й самоконтролі здійснення процесу й досягнення результату: 1) активної участі у створенні атмосфери взаємної довіри учасників реабілітаційного процесу через зміну системи морфогенів, які знаходяться в освітньому середовищі; 2) створення обстановочної аферентації для підсистеми А системи «Д» і підсистеми А системи «О» – установа системи взаємозв'язків між активними підсистемами першої сигнальної системи учасників реабілітаційного процесу.

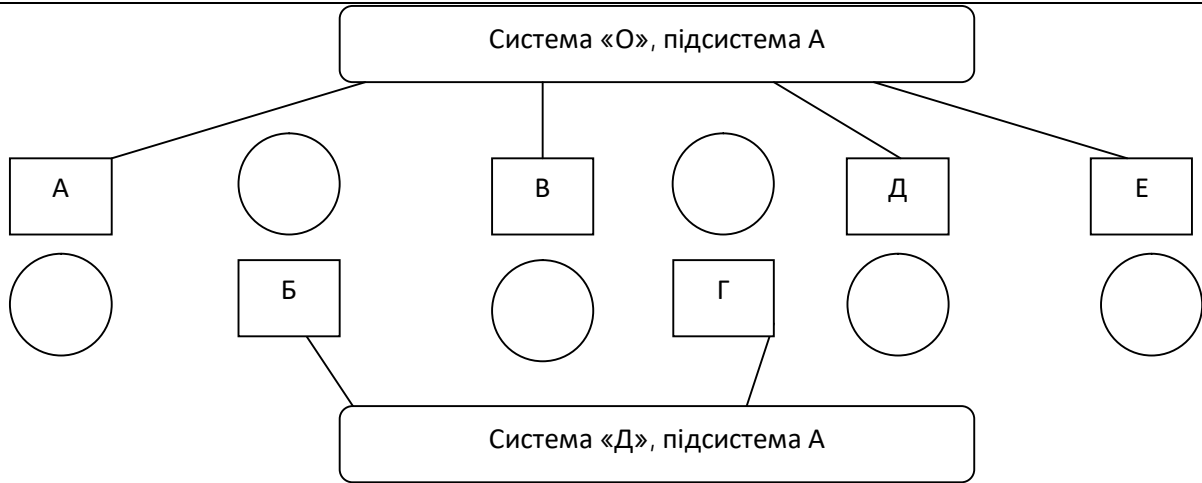
Протягом **першого етапу** застосування евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної реабілітаційної методики відбувається *нелінійний реабілітаційний діалог* між учасниками реабілітаційного процесу (таблиця 1).

Таблиця 1

Планування й самоконтроль здійснення процесу і досягнення результату реабілітації особистості на першому етапі застосування методики

Робота з системою «дефект»	Робота з системою «особистість»
Виявити підсистему, яка є пусковою аферентацією процесів у системі «Д», – домінуючу (актуальну, яка найбільше турбує людину) підсистему А системи «Д» і співвідноситься з підсистемою А системи «О»	Виявити підсистему, яка є пусковою аферентацією процесів у системі «О», – підсистему А системи «О», яка співвідноситься з підсистемою А системи «Д»
Охарактеризувати перше Я-реальне системи «Д» – зараз більш розвинену (раніше менш розвинену) підсистему А системи «Д», яка має високий, середній або низький рівень розвитку, знаходиться в зоні АПР	Охарактеризувати перше Я-реальне підсистем системи «О» – зараз менш розвинену (раніше більш розвинену) підсистему А системи «О», яка має низький, середній або високий (але не 100 %) рівень розвитку, знаходиться в зоні АПР

Установити співвідношення, відповідність, взаємозв'язок і взаємозалежність підсистеми А системи «Д» і підсистеми А системи «О», тобто кореляцію зараз відсутніх (раніше наявних) елементів підсистеми А системи «О», які необхідно приєднати до неї, та зараз наявних (раніше відсутніх) елементів підсистеми А системи «Д», які необхідно від'єднати від неї (схема 1, таблиця 2)

Буквами у квадратах позначені наявні елементи відповідних підсистем А в системах «О» і «Д», а кругами показано відсутність елементів у відповідних підсистемах А даних систем

Схема 1. Відповідність систем «О» і «Д»

Таблиця 2

Співвідношення систем «О» і «Д»

Система «О»	Система «Д»
Наявні елементи підсистеми А: а, в, д, е	Відсутні елементи підсистеми А: а, в, д, е
Відсутні елементи підсистеми А: б, г	Наявні елементи підсистеми А: б, г

Протягом **другого етапу** застосування евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної реабілітаційної методики головним методом роботи є пробуджуюча реабілітація підсистеми А системи «О» учасників реабілітаційного процесу, яка співвідноситься з домінантною підсистемою А системи «Д» (таблиця 3).

Таблиця 3

Планування й самоконтроль здійснення процесу та досягнення результату реабілітації особистості на другому етапі застосування методики

Робота з системою «дефект»	Робота з системою «особистість»
Виявити інші підсистеми Б, В, Г тощо системи «Д», які найчастіше об'єднуються з підсистемою А системи «Д» у дисипативну функціональну структуру, і мають нижчі рівні розвитку, ніж підсистема А системи «Д»	Виявити інші підсистеми Б, В, Г тощо системи «О», які найчастіше об'єднуються з підсистемою А системи «О» у дисипативну функціональну структуру, і мають вищі рівні розвитку, ніж підсистема А системи «О»

Виявити такі горизонтальні зв'язки між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д», які мають достатньо високий, на думку людини, рівень розвитку	Виявити такі горизонтальні зв'язки між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О», які мають недостатньо високий, на думку людини, рівень розвитку
Охарактеризувати перше Я-реальне горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д», які мають достатньо високий рівень розвитку, знаходяться в зоні АПР	Охарактеризувати перше Я-реальне горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О», які мають недостатньо високий рівень розвитку, знаходяться в зоні АРР
Стимулювати виникнення в людини потреби у відсутності зараз наявних (раніше відсутніх) елементів підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д»	Стимулювати виникнення в людини потреби в наявності зараз відсутніх (раніше наявних) елементів підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О»
Стимулювати виникнення в людини потреби у відсутності зараз наявних (раніше відсутніх) вищих рівнів розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д»	Стимулювати виникнення в людини потреби у наявності зараз відсутніх (раніше наявних) вищих рівнів розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О»
Активізувати елементи останнього рівня розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д»	Активізувати елементи попереднього рівня розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О»
Активізувати останні рівні розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемою А системи «Д» (головна підсистема) й підсистемами Б, В, Г тощо системи «Д» (додаткові підсистеми)	Активізувати останні рівні розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемою А системи «О» (головна підсистема) й підсистемами Б, В, Г тощо системи «О» (додаткові підсистеми)

Головний метод **третього етапу** – *гештальтреабілітація* – дозволяє здійснювати аферентний синтез підсистем системи «О», активованих на попередньому етапі роботи. На третьому етапі застосування евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної реабілітаційної методики робота полягає у плануванні й самоконтролі здійснення процесу та досягнення результату пригадування синестезичного образу себе до від'єднання зараз відсутніх (раніше наявних) елементів підсистеми А системи «О» та до приєднання відповідних їм зараз наявних (раніше відсутніх) елементів підсистеми А системи «Д», тобто синестезичного образу себе з нижчим рівнем розвитку зараз більш розвиненої (раніше менш розвиненої) підсистеми А системи «Д» та з вищим рівнем розвитку відповідної їй зараз менш розвиненої (раніше більш розвиненої) підсистеми А системи «О», яка зараз частково відсутня. Отже, синестезичний образ себе кожного учасника реабілітаційного процесу повинен містити процес і результат утворення системи образів (таблиці 4 і 5).

Таблиця 4

Система образів, з яких складається синестезичний образ себе кожного учасника реабілітаційного процесу

Робота з системою «дефект»	Робота з системою «особистість»
Образи зараз наявних (раніше відсутніх) елементів останнього рівня розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д», які необхідно від'єднати від даних підсистем	Образи зараз відсутніх (раніше наявних) елементів наступного рівня розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О», які необхідно приєднати до даних підсистем
Образи зараз наявних (раніше відсутніх) вертикальних зв'язків між елементами останнього та попереднього рівнів розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д»	Образи зараз відсутніх (раніше наявних) вертикальних зв'язків між елементами наступного та попереднього рівнів розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О»
Образи підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д» з від'єднаними елементами останнього рівня розвитку даних підсистем	Образи підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О» з приєднаними елементами наступного рівня розвитку даних підсистем
Образи останніх (найвищих рівнів розвитку) горизонтальних зв'язків між підсистемою А системи «Д» (головна підсистема) й підсистемами Б, В, Г тощо системи «Д» (додаткові підсистеми)	Образи останніх (найвищих рівнів розвитку) горизонтальних зв'язків між підсистемою А системи «О» (головна підсистема) й підсистемами Б, В, Г тощо системи «О» (додаткові підсистеми)
Образи попередніх горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д»	Образи раніше наявних горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О»
Образи підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д», між якими зникли найпізніше утворені (останні) горизонтальні зв'язки	Образи підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О», між якими відновились раніше наявні горизонтальні зв'язки
Образи співвідношення, відповідності, взаємозв'язку і взаємозалежності підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д» і підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О»	

Відсутні елементи підсистеми А системи «О» можна пригадати, визначивши елементи, протилежні елементам виявленої підсистеми А системи «Д». Але спочатку необхідно пригадати окремі образи відсутніх елементів та інтегративний образ всієї підсистеми А системи «О», яка містить ці елементи. Якщо є синестезичний образ підсистеми А системи «Д», можна використати його для пригадування протилежного образу підсистеми А системи «О». Оскільки швидкість самоорганізації образу підсистеми А системи «О» набагато вища, ніж у реальної підсистеми А системи «О», то синестезичний образ себе («я – після успішного виконання непосильної зараз роботи»), пригадається раніше, ніж приєднуються відповідні елементи до реальної підсистеми А системи «О». Щоб стимулювати самоорганізацію раніше наявної (чи вже наявної, але недостатньо розвиненої) підсистеми синестезичного образу себе, можна

спиратися на інші сформовані підсистеми першої сигнальної системи особистості, використовуючи обхідні шляхи. Необхідно стимулювати виникнення в людини потреби в наявності названих образів.

Таблиця 5

Акцептори проміжного та остаточного результатів прямої реабілітації в системах «О» і «Д»

Акцептором проміжного результату прямої реабілітації в підсистемах систем «О» і «Д» є:	
підсистема пригаданого образу зони НРР попереднього (нижчого) рівня розвитку підсистеми А системи «Д» (перше Я-ідеальне системи «Д»)	підсистема пригаданого образу зони НРР наступного (вищого) рівня розвитку підсистеми А системи «О» (перше Я-ідеальне системи «О»)
Акцептором остаточного результату прямої реабілітації в підсистемах систем «О» і «Д» є:	
підсистема пригаданого образу зони АРР попереднього (нижчого) рівня розвитку підсистеми А системи «Д» (друге Я-ідеальне системи «Д»)	підсистема пригаданого образу зони АРР наступного (вищого) рівня розвитку підсистеми А системи «О» (друге Я-ідеальне системи «О»)
Акцептором проміжного результату саморуїнування горизонтальних зв'язків між підсистемами системи «Д» є підсистема пригаданого образу зони НРР попереднього (нижчого) рівня розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д» (перше Я-ідеальне реальних названих горизонтальних зв'язків)	Акцептором проміжного результату самоорганізації горизонтальних зв'язків між підсистемами системи «О» є підсистема пригаданого образу зони НРР наступного (вищого) рівня розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О» (перше Я-ідеальне реальних названих горизонтальних зв'язків)
Акцептором остаточного результату саморуїнування горизонтальних зв'язків між підсистемами системи «Д» є підсистема пригаданого образу зони АРР попереднього (нижчого) рівня розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д» (друге Я-ідеальне реальних названих горизонтальних зв'язків)	Акцептором остаточного результату самоорганізації горизонтальних зв'язків між підсистемами системи «О» є підсистема пригаданого образу зони АРР наступного (вищого) рівня розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О» (друге Я-ідеальне реальних названих горизонтальних зв'язків)

Протягом **четвертого етапу** застосування евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної реабілітаційної методики відбувається *самореабілітація* недостатньо розвинених підсистем системи «О» учасників реабілітаційного процесу (таблиця 6).

Таблиця 6

Планування й самоконтроль здійснення процесу та досягнення результату реабілітації особистості на четвертому етапі застосування методики

Робота з системою «дефект»	Робота з системою «особистість»
1. Ухвалити рішення про спосіб співвідношення, відповідності, взаємозв'язку і взаємозалежності підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д» і підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О»:	досягнення проміжного результату зміни
від'єднання зараз наявних (раніше відсутніх) елементів останнього рівня розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д» (зона НРР)	приєднання зараз відсутніх (раніше наявних) елементів наступного рівня розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О» (зона НРР)
руйнування зараз наявних (раніше відсутніх) вертикальних зв'язків між елементами останнього та попереднього рівнів розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д» (зона НРР)	відновлення зараз відсутніх (раніше наявних) вертикальних зв'язків між елементами наступного та попереднього рівнів розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О» (зона НРР)
руйнування зараз наявних (раніше відсутніх) горизонтальних зв'язків (зона НРР) між підсистемою А системи «Д» (головна підсистема) й підсистемами Б, В, Г тощо системи «Д» (додаткові підсистеми)	відновлення зараз відсутніх (раніше наявних) горизонтальних зв'язків (зона НРР) між підсистемою А системи «О» (головна підсистема) й підсистемами Б, В, Г тощо системи «О» (додаткові підсистеми)
2. Вибрати програму дій:	
визначити шлях переходу (спосіб використання) підсистеми А системи «Д» від зони АПР до зони НРР	визначити шлях переходу (спосіб використання) підсистеми А системи «О» від зони АПР до зони НРР
визначити шлях переходу (спосіб використання) горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д» від зони АПР до зони НРР	визначити шлях переходу (спосіб використання) горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О» від зони АПР до зони НРР
3. Викликати пряме реабілітаційне еферентне збудження в підсистемах А, Б, В, Г тощо системи «Д», що проявляється як виникнення в людини бажання досягти зони НРР попереднього (нижчого) рівня розвитку: а) підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д»; б) горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д»	3. Викликати пряме реабілітаційне еферентне збудження в підсистемах А, Б, В, Г тощо системи «О», що проявляється як виникнення в людини бажання досягти зони НРР наступного (вищого) рівня розвитку: а) підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О»; б) горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О»
4. Забезпечити реагування підсистеми А системи «Д» на прямий реабілітаційний вплив саморуйнуванням підсистеми А системи «Д» до досягнення нею зони НРР попереднього (нижчого) рівня її розвитку: використовуючи як аттрактор пригаданий синестезичний образ себе з нижчим рівнем розвитку підсистеми А системи «Д», здійснювати процес переходу підсистеми А системи «Д» від зони АПР до зони НРР	4. Забезпечити реагування підсистеми А системи «О» на прямий реабілітаційний вплив самоорганізацією підсистеми А системи «О» до досягнення нею зони НРР наступного (вищого) рівня її розвитку: використовуючи як аттрактор пригаданий синестезичний образ себе з вищим рівнем розвитку підсистеми А системи «О», здійснювати процес переходу підсистеми А системи «О» від зони АПР до зони НРР
5. Забезпечити реагування підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д» на прямий реабілітаційний вплив саморуйнуванням горизонтальних зв'язків між названими	5. Забезпечити реагування підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О» на прямий реабілітаційний вплив самоорганізацією горизонтальних зв'язків між названими

підсистемами до досягнення даними зв'язками зони НРР попереднього (нижчого) рівня їх розвитку: використовуючи як аттрактор пригаданий синестезичний образ себе з нижчим рівнем розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д», здійснювати процес переходу горизонтальних зв'язків між названими підсистемами від зони АРР до зони НРР	підсистемами до досягнення даними зв'язками зони НРР наступного (вищого) рівня їх розвитку: використовуючи як аттрактор пригаданий синестезичний образ себе з вищим рівнем розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О», здійснювати процес переходу горизонтальних зв'язків між названими підсистемами від зони АРР до зони НРР
6. Досягти запланованих параметрів проміжного результату прямої реабілітаційної діяльності, тобто таких характеристик систем «О» і «Д», як:	
другого Я-реального підсистем системи «Д»: у результаті прямої реабілітаційної роботи підсистема А системи «Д» має нестабільно від'єднані елементи, попередній (нижчий) рівень розвитку і знаходиться в зоні НРР	другого Я-реального підсистем системи «О»: у результаті прямої реабілітаційної роботи підсистема А системи «О» має нестабільно приєднані елементи, наступний (вищий) рівень розвитку і знаходиться в зоні НРР
другого Я-реального горизонтальних зв'язків системи «Д»: у результаті прямої реабілітаційної роботи горизонтальні зв'язки між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д» мають попередні (нижчі) рівні розвитку, знаходяться в зоні НРР, є нестабільними	другого Я-реального горизонтальних зв'язків системи «О»: у результаті прямої реабілітаційної роботи горизонтальні зв'язки між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О» мають наступні (вищі) рівні розвитку, знаходяться в зоні НРР, є нестабільними
7. Забезпечити діяльність рецепторів проміжного результату прямої реабілітації, якими є:	
нижчі рівні розвитку підсистем А системи «Д» і підсистем Б, В, Г тощо системи «Д», з'єднаних між собою нижчими рівнями розвитку горизонтальних зв'язків	вищі рівні розвитку підсистем А системи «О» і підсистем Б, В, Г тощо системи «О», з'єднаних між собою вищими рівнями розвитку горизонтальних зв'язків
8. Реалізувати зворотний зв'язок між підсистемами системи «Д» за допомогою руйнування вищих рівнів розвитку горизонтальних зв'язків забезпечити перехід інформації:	
від другого Я-реального (нестабільно менш розвиненої підсистем А системи «Д») до першого Я-ідеального (образу реальної нестабільно менш розвиненої підсистем А системи «Д»)	від другого Я-реального (нестабільно більш розвиненої підсистем А системи «О») до першого Я-ідеального (образу реальної нестабільно більш розвиненої підсистем А системи «О»)
від другого Я-реального (нестабільних горизонтальних зв'язків між нижчими рівнями розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д») до першого Я-ідеального (образу реальних нестабільних горизонтальних зв'язків між нижчими рівнями розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д»)	від другого Я-реального (нестабільних горизонтальних зв'язків між більш високими рівнями розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О») до першого Я-ідеального (образу реальних нестабільних горизонтальних зв'язків між більш високими рівнями розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О»)

Під час етапу самореабілітації відбуваються оборотні зміни системних властивостей систем «О» і «Д» (таблиця 7).

Таблиця 7

**Зміни системних властивостей систем «О» і «Д»
під час реалізації етапу «самореабілітація»**

Система «Д»	Кореляція процесів	Система «О»	
Зона АПР підсистеми А системи «Д»	Процеси можуть протікати і одночасно, і в різний час	Відсутня або недостатньо розвинена підсистема системи «О»	Зона НПР образу підсистеми А системи «О»
Зона НПР підсистеми А системи «Д»	Процеси протікають когерентно	Зона НПР підсистеми А системи «О»	Зона АПР образу підсистеми А системи «О»

Протягом **п'ятого етапу** застосування евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної реабілітаційної методики здійснюється *реабілітація як фазовий перехід* відповідних підсистем А систем «О» і «Д» учасників реабілітаційного процесу (таблиця 8).

Таблиця 8

Планування й самоконтроль здійснення процесу та досягнення результату реабілітації особистості на першому етапі застосування методики

Робота з системою «дефект»	Робота з системою «особистість»
1. Ухвалити рішення про спосіб досягнення остаточного результату зміни співвідношення, відповідності, взаємозв'язку і взаємозалежності підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д» і підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О»:	
від'єднання зараз наявних (раніше відсутніх) елементів останнього рівня розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д» (зона АПР)	приєднання зараз відсутніх (раніше наявних) елементів наступного рівня розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О» (зона АПР)
руйнування зараз наявних (раніше відсутніх) вертикальних зв'язків між елементами останнього та попереднього рівнів розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д» (зона АПР)	відновлення зараз відсутніх (раніше наявних) вертикальних зв'язків між елементами наступного та попереднього рівнів розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О» (зона АПР)
руйнування зараз наявних (раніше відсутніх) горизонтальних зв'язків (зона АПР) між підсистемою А системи «Д» (головна підсистема) й підсистемами Б, В, Г тощо системи «Д» (додаткові підсистеми)	відновлення зараз відсутніх (раніше наявних) горизонтальних зв'язків (зона АПР) між підсистемою А системи «О» (головна підсистема) й підсистемами Б, В, Г тощо системи «О» (додаткові підсистеми)
2. Вибрати програму дій:	
визначити шлях переходу (спосіб використання) підсистеми А системи «Д» від зони НПР до зони АПР	визначити шлях переходу (спосіб використання) підсистеми А системи «О» від зони НПР до зони АПР
визначити шлях переходу (спосіб використання) горизонтальних зв'язків	визначити шлях переходу (спосіб використання) горизонтальних зв'язків

між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д» від зони НРР до зони АРР	між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О» від зони НРР до зони АРР
3. Викликати пряме реабілітаційне еферентне збудження в підсистемах А, Б, В, Г тощо системи «Д», що проявляється як виникнення в людини бажання досягти зони АРР попереднього (нижчого) рівня розвитку: а) підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д»; б) горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д»	3. Викликати пряме реабілітаційне еферентне збудження в підсистемах А, Б, В, Г тощо системи «О», що проявляється як виникнення в людини бажання досягти зони АРР наступного (вищого) рівня розвитку: а) підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О»; б) горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О»
4. Забезпечити реагування підсистеми А системи «Д» на прямий реабілітаційний вплив саморуйнуванням підсистеми А системи «Д» до досягнення нею зони АРР попереднього (нижчого) рівня її розвитку: використовуючи як аттрактор пригаданий синестезичний образ себе з нижчим рівнем розвитку підсистеми А системи «Д», здійснювати процес переходу підсистеми А системи «Д» від зони НРР до зони АРР	4. Забезпечити реагування підсистеми А системи «О» на прямий реабілітаційний вплив самоорганізацією підсистеми А системи «О» до досягнення нею зони АРР наступного (вищого) рівня її розвитку: використовуючи як аттрактор пригаданий синестезичний образ себе з вищим рівнем розвитку підсистеми А системи «О», здійснювати процес переходу підсистеми А системи «О» від зони НРР до зони АРР
5. Забезпечити реагування підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д» на прямий реабілітаційний вплив саморуйнуванням горизонтальних зв'язків між названими підсистемами до досягнення даними зв'язками зони АРР попереднього (нижчого) рівня їх розвитку: використовуючи як аттрактор пригаданий синестезичний образ себе з нижчим рівнем розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «Д», здійснювати процес переходу горизонтальних зв'язків між названими підсистемами від зони НРР до зони АРР	5. Забезпечити реагування підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О» на прямий реабілітаційний вплив самоорганізацією горизонтальних зв'язків між названими підсистемами до досягнення даними зв'язками зони АРР наступного (вищого) рівня їх розвитку: використовуючи як аттрактор пригаданий синестезичний образ себе з вищим рівнем розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О», здійснювати процес переходу горизонтальних зв'язків між названими підсистемами від зони НРР до зони АРР
6. Досягти запланованих параметрів остаточного результату прямої реабілітаційної діяльності, тобто таких характеристик систем «О» і «Д», як:	
третього Я-реального підсистем системи «Д»: у результаті прямої реабілітаційної роботи підсистема А системи «Д» має стабільно від'єднані елементи, той же рівень розвитку, що й на попередньому етапі, знаходиться в зоні АРР	третього Я-реального підсистем системи «О»: у результаті прямої реабілітаційної роботи підсистема А системи «О» має стабільно приєднані елементи, той же рівень розвитку, що й на попередньому етапі, знаходиться в зоні АРР
третього Я-реального горизонтальних зв'язків системи «Д»: у результаті прямої реабілітаційної роботи горизонтальні зв'язки між підсистемами А,	третього Я-реального горизонтальних зв'язків системи «О»: у результаті прямої реабілітаційної роботи горизонтальні зв'язки між підсистемами А,

Б, В, Г тощо системи «Д» мають той самий рівень розвитку, що й на попередньому етапі, знаходяться в зоні АРР, є стабільними	Б, В, Г тощо системи «О» мають той же рівень розвитку, що й на попередньому етапі, знаходяться в зоні АПР, є стабільними
7. Забезпечити діяльність рецепторів остаточного результату прямої реабілітації, якими є:	
нижчі рівні розвитку підсистеми А системи «Д» і підсистем Б, В, Г тощо системи «Д», з'єднаних між собою нижчими рівнями розвитку горизонтальних зв'язків	вищі рівні розвитку підсистеми А системи «О» і підсистем Б, В, Г тощо системи «О», з'єднаних між собою вищими рівнями розвитку горизонтальних зв'язків
8. Реалізувати зворотний зв'язок між підсистемами системи «Д» за допомогою руйнування вищих рівнів розвитку горизонтальних зв'язків забезпечити перехід інформації:	8. Реалізувати зворотний зв'язок між підсистемами системи «О» за допомогою утворення вищих рівнів розвитку горизонтальних зв'язків забезпечити перехід інформації:
від третього Я-реального (стабільно менш розвиненої підсистеми А системи «Д») до другого Я-ідеального (образу реальної стабільно менш розвиненої підсистеми А системи «Д»)	від третього Я-реального (стабільно більш розвиненої підсистеми А системи «О») до другого Я-ідеального (образу стабільно більш розвиненої підсистеми А системи «О»)
від третього Я-реального (стабільних горизонтальних зв'язків між нижчими рівнями розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д») до другого Я-ідеального (образу реальних стабільних горизонтальних зв'язків між нижчими рівнями розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «Д»)	від третього Я-реального (стабільних горизонтальних зв'язків між більш високими рівнями розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О») до другого Я-ідеального (образу реальних стабільних горизонтальних зв'язків між більш високими рівнями розвитку підсистем А, Б, В, Г тощо системи «О»)

Для того, щоб зміни системних властивостей цих систем набули необоротного характеру (таблиця 9), необхідно застосувати п'ятий метод (і великий прийом) «реабілітація як фазовий перехід». Проте без закріплення ефект реабілітації зникає дуже швидко, і дефект повертається з новою силою.

Таблиця 9

Зміни системних властивостей систем «О» і «Д» під час реалізації етапу «реабілітація як фазовий перехід»

Система «Д»	Кореляція процесів		Система «О»	
Зона НРР підсистеми А системи «Д»	Процеси протікають когерентно		Зона НРР підсистеми А системи «О»	Зона АПР образу підсистеми А системи «О»
Зона АРР підсистеми А системи «Д»	З'являється пізніше	З'являється раніше	Зона АПР підсистеми А системи «О»	Зона АПР образу підсистеми А системи «О»

Отже, евристично-синергетична медико-психолого-педагогічна методика стимулювання реабілітації підсистем системи «О» має такі характеристики: 1) сутність реабілітаційної методики корелює із сутністю процесу прямої реабілітації; 2) структура реабілітаційної методики корелює зі структурою процесу прямої реабілітації; 3) реабілітаційна методика базується на принципах, аналогічних принципам самоорганізації та саморуйнування в системах «О» і «Д» людини в ході процесу прямої реабілітації; 4) методи реабілітаційної методики є способами реалізації процесу прямої реабілітації; 5) етапи реабілітаційної методики корелюють з етапами процесу прямої реабілітації; 6) система цілей і бажаних результатів реабілітаційної методики співпадає з системою цілей і бажаних результатів процесу прямої реабілітації; 7) реабілітаційна методика відповідає системі потреб людини в реабілітації підсистем системи «О» тощо. Методика з названими характеристиками здатна ефективно здійснювати зовнішнє та забезпечувати внутрішнє управління процесом прямої реабілітації в системах «О» і «Д».

Висновки. Таким чином, евристично-синергетична медико-психолого-педагогічна методика стимулювання реабілітації особистості пригнічує самоорганізацію та стимулює саморуйнування біологічної, психологічної та соціальної підсистем системи «Д» і пригнічує саморуйнування та стимулює самоорганізацію біологічної, психологічної та соціальної підсистем системи «О», сприяючи міцному закріпленню нових емерджентних якостей біологічної, психологічної та соціальної складових систем «О» і «Д» і досягненню системи реабілітаційних цілей. Унаслідок застосування запропонованої методики стимулювання реабілітації особистості поступово зростає швидкість саморуйнування і знижується швидкість самоорганізації системи помилкових ЗУН, а також знижується швидкість саморуйнування і зростає швидкість самоорганізації системи помилкових ЗУН дітей із ПФП, що сприяє самореалізації та підвищує якість соціалізації. Фрактальна структура реабілітаційної методики допомагає швидко оволодіти алгоритмом здійснення відповідного процесу, оскільки внаслідок багаторазового повторення однотипних дій у людини виробляється навичка самостійного своєчасного пошуку та виправлення помилкових ЗУН із певної навчальної дисципліни чи певного напрямку виховання, не допускаючи перетворення їх на цілісну систему. У педагогів з'являється можливість планувати і проектувати освітнє середовище та його параметри для більш точного і прицільного впливу на кожного учасника освітнього процесу.

Дану методику можна застосовувати для роботи з людьми з порушенням роботи аналізаторних систем, з людьми з легкою розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку, дитячим церебральним паралічем; у модифікованому вигляді методика може бути використана в освітньому процесі осіб з іншими ПФП.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому необхідно модифікувати евристично-синергетичну медико-психолого-педагогічну методику стимулювання реабілітації особистості для використання її в освітньому процесі осіб зі складними дефектами, порушеннями мовлення та іншими ПФП.

ЛІТЕРАТУРА

- Анохин, П. К. (1975). *Очерки по физиологии функциональных систем*. Москва: Медицина (Anokhin, P. K. (1975). *Features on physiology of the functional systems*. Moscow: Medicine).
- Выготский, Л. С. (2003). *Основы дефектологии*. Санкт-Петербург: Лань (Vyhotskyi, L. S. (2003). *Foundations of defectology*. Saint Petersburg).
- Золотарьова, Т. В. (2016). Вплив детерміністичної наукової освітньої парадигми на співвідношення систем «особистість» і «дефект» молодших школярів із ДЦП. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9, 247-264 (Zolotariova, T. V. (2016). The influence of deterministic scientific educational paradigm on correlation of systems "personality" and "defect" of pupils of junior forms with child's cerebral paralysis. *Pedagogic sciences: theory, history, innovation technologies*, 9, 247-264).
- Золотарьова, Т. В. (2010). Кореляція вертикальних процесів у системах «особистість» і «дефект» у дітей з психофізичними порушеннями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8, 128-150 (Zolotariova, T. V. (2010). Correlation of vertical processes in systems "personality" and "defect" of children with psychophysical disorders. *Pedagogic sciences: theory, history, innovation technologies*, 8, 128-150).
- Золотарьова, Т. В. (2017). Методика стимулювання корекції порушень. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*, 9, т. 1, 83-97 (Zolotariova, T. V. (2017). Method of stimulation of correction of disorders. *Actual problems of the correctional education (pedagogical sciences)*, 9, vol. 1, 83-97).
- Золотарьова, Т. В. (2016). Пізнавально-творча самореалізація молодших школярів із ДЦП і стан сформованості їх емоцій, волі, інтересів, потреб, цілей, мотивів і мотивації. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8, 241-263 (Zolotariova, T. V. (2016). Cognitive-creative self-realization of pupils of junior forms with child's cerebral palsy and level of development of their emotions, will, interests, necessities, aims, motives and motivations. *Pedagogic sciences: theory, history, innovation technologies*, 8, 241-263).
- Золотарьова, Т. В. (2010). Прямі та обернені процеси між системами «особистість» і «дефект» у дітей з психофізичними порушеннями. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*, 210-222 (Zolotariova, T. V. (2010). Straight and reverse processes between systems «personality» and «defect» of children with psychophysical disorders. *Contemporary problems of the speech therapy and rehabilitation*, 210-222).
- Золотарьова, Т. В. (2017). Синергетична освітня мета. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*, ч. 2, 255-259 (Zolotariova, T. V. (2017). Synergetical educational purpose. *Educational innovations: philosophy, psychology, pedagogic*, vol. 2, 255-259).
- Золотарьова, Т. В. (2011). Синергетичні методи корекційної педагогіки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 19, 73-77 (Zolotaryova, T. V. (2011). Synergetic methods of correctional pedagogics. *Scientific magazine of NPU named after M. P. Dragomanov*, 19, 73-77).

- Золотарьова, Т. В. (2012). Утворення функціональних систем під час застосування синергетичної технології управління вертикальними процесами у системах «особистість» і «дефект». *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*, 17, ч. 1, 95-103 (Zolotariova, T. V. (2012). Formation of functional systems while using synergetical technology of management of vertical processes in systems "personality" and "defect". *Collections of scientific papers of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University*, 17, v. 1, 95-103).
- Макаренко, А. С. (1984). *Педагогические сочинения: в 8-ми т., 3 т.* Москва: Педагогика (Makarenko, A. S. (1984). *The pedagogical works in eight volumes, 3 v.* Moscow: Pedagogics).
- Хуторской, А. В. (2003). *Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения.* Москва: МГУ (Hutorskoi, A. V. (2003). *Didactic heuristic. Theory and technology of the creative teaching.* Moscow: MSU).
- Цикин, В. А., Брижатый, А. В. (2005). *Синергетика и образование: новые подходы.* Сумы: СумГПУ (Tsikin, V. A., Brizhatyi, A. V. (2005). *Synergetics and education: new approaches.* Sumy: Sumy SPU).

РЕЗЮМЕ

Золотарёва Татьяна. Методика стимулирования реабилитации личности.

В статье предлагается эвристико-синергетическая медико-психолого-педагогическая методика стимулирования реабилитации личности. В данной методике применяются синергетические методы реабилитации личности. Методика состоит из шести этапов – подготовительного и пяти основных. В ходе пропедевтического этапа происходит установление системы взаимосвязей между активными подсистемами первой сигнальной системы участников реабилитационного процесса. Методика осуществляет внешнее и обеспечивает внутреннее управление процессом реабилитации личности, способствуя достижению системы реабилитационных целей. Данную методику можно применять для работы с людьми с нарушениями работы анализаторных систем, с лёгкой умственной отсталостью, задержкой психического развития, детским церебральным параличом. В дальнейшем необходимо модифицировать методику для использования её в образовательном процессе людей со сложными дефектами, нарушениями речи и другими психофизическими нарушениями.

Ключевые слова: синергетика, эвристика, реабилитация, система «дефект», система «личность».

SUMMARY

Zolotaryova Tatiana. Methodology of personality rehabilitation stimulation.

The article deals with heuristic-synergetic medical-psychological-pedagogical methodology of personality rehabilitation stimulation. This methodology is a system of questions. Synergetic methods of rehabilitation of personality are used in this methodology. The sequence of methods placing in methodology depends on their purposes. Synergetic methods of personality rehabilitation stimulation are the stages rehabilitation process fulfillment. Fulfillment of the next stage can be started only after achievement of previous stage purpose. This fact allows to trace unplanned deviations from the primary objective of rehabilitation process and warn undesirable delays in work. This methodology has six stages: preliminary stage and five basic stages. At the preliminary stage system of interconnections between active subsystems of the first signal system of participants of rehabilitation process is formed. At the first stage of work one finds out the most problematic subsystem A of "defect" system. At the second stage one finds a subsystem A of "personality" system, which correlates with subsystem A of the "defect" system; according to available elements of subsystem A of "defect" systems one finds

out previously available elements of subsystem A of "personality" system, which must be added to it. At the third stage of work a person remembers synsense image of himself with the lower level of development of subsystem A of "defect" system and with the higher level of development of subsystem A of "personality" system. At the fourth and fifth stages level of development of subsystem A of "defect" system gradually decreases and level of development of subsystem A of "personality" system gradually increases. Methodology of personality rehabilitation stimulation oppresses self-organization and stimulates self-destroying of biological, psychological and social subsystems of the "defect" system, oppresses self-destroying and stimulates self-organization of biological, psychological and social subsystems of the "personality" system, providing external and internal management of personality rehabilitation process, assisting in strengthening of new emergent qualities of biological, psychological, social subsystems of the "personality" and "defect" systems and in the achievement of rehabilitation. This can be used for healthy persons, persons with bad eyesight and low hearing, persons with mild mental retardation and intellectual disorders, persons with child's cerebral paralysis; in the modified state methodology can be used in the educational process for persons with other psychophysical disorders.

Key words: synergetics, heuristic, rehabilitation, "defect" system, "personality" system.

UDC 376.091.33-027.22:796]:91

Larysa Odyuchenko

Donbass State Pedagogical University

ORCID ID 0000-0002-4629-0600

Iryna Dmitriiieva

Donbass State Pedagogical University

ORCID ID 0000-0002-1330-6645

DOI 10.24139/2312-5993/2019.10/365-375

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF USING GAME TECHNOLOGY IN TEACHING GEOGRAPHY TO STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The article deals with theoretical and practical aspects of the use of game technology in teaching geography to students with special educational needs. The experience of geography teachers on implementation of didactic games and interesting exercises in the educational process of special schools for children with intellectual disabilities is generalized. The author's complex of geographic games, composed in accordance with curriculum, the main educational and correctional-developmental tasks of the school course of geography, taking into account mental and age characteristics of students with impaired intelligence, is characterized. Methodological recommendations for the use of game activity at geography lessons at a special school are given.

Key words: special comprehensive school, students with intellectual disabilities, educational process, geography lesson, game technologies, didactic games.

Introduction. Currently, at the stage of reforming national system of general and special education, special attention is paid to creation of a modern pedagogical concept aimed at abandonment of traditional reproductive model of education and search and implementation of innovative approaches and